

PÄÄKIRJOITUS

Vastarinnan muotoja

Jukka Rantala

Systeemin kehittäjien mieltä kaihtaa ajatus, kuinka ihmiset saataisiin toimimaan toivotulla tavalla. Totalitaristisissa valtioissa ihmisten ajattelun muuttaminen on helpompaa kuin demokratioissa, joskin kovin helppoa se ei ole sielläkään. Tämän osoittaa yhdysvaltalainen historioitsija Charles B. Lansing tuoreessa teoksessaan *From Nazism to Communism*, jossa hän selvittää saksalaisten opettajien ideologista uudelleenkasvattamista diktatuurien palvelukseen. Lansing tutki vallanpitäjien pyrkimystä muuttaa opettajien ajattelua ja toimintaa natsi-Saksassa ja DDR:ssä yhden paikkakunnan, Brandenburg an der Havelin opettajien avulla. Hän osoittaa natsismin ja kommunismin jättäneen opettajiin vain ideologisen näennäiskuorruituksen. Opetussuunnitelmat oli helppo muuttaa ja opetustyölle saatiin asetettua uudenlaiset tavoitteet, mutta kasvatuksen ytimeen komentotaloudella ei kyetty puuttumaan. Vallanpitäjät ymmärsivät jo varhaisessa vaiheessa, ettei opettajien läpikotainen uudelleenkasvattaminen onnistu, joten heille riitti, että opettajat omaksuivat ulkoisesti aatteen merkit. Samat opettajat, jotka olivat koulineet lapsia kolmannen valtakunnan palvelukseen, saivat toisen maailmansodan jälkeen jatkaa työtään sosialismin palveluksessa. Sekä vallanpitäjät että opettajat ylläpitivät kulissia tunnetuin seurauksin.

Lansingin kirjan teesit koulun uudistamisen hankaluudesta eivät ole uusia. Aiemmat tutkijat ovat osoittaneet uudistusten muuttavan koulua, mutta harvoin toivotulla tavalla. Suomalaista koulua ja yliopistoa yritetään kehittää entistä paremmaksi. Alkukesästä saatiin kuulla, miten peruskoulun uuden tuntijaon kaavaillaan muuttavan koulua. Loppukesästä uudistamiskeskustelu kävi jo valtoimenaan. Yksityistämisen ja uusien tulostavoitteiden virittämä yliopistouudistus on puhututtanut jo pidempään. Yhteistä molemmille on, ettei niiden yhteydessä ole kiinnitetty riittävästi huomiota muutoksen kaavailtuihin toteuttajiin, peruskoulujen ja yliopistojen opettajiin. Kehittämistyö saattaakin tuottaa satoa, johon ei ole varauduttu. Ulkoapäin tuodut kehittämishankkeet ovat tuomittuja epäonnistumaan, elleivät ruohonjuuritason toimijat koe niitä mielekkäinä. Tästä käy esimerkkinä koulun kautta sata vuotta sitten yritetty Suomen venäläistäminen. Hanke tyrehtyi opettajakunnan vastustavaan asenteeseen.

Opettajien hiljaiseen vastarintaan on kiinnitetty yllättävän vähän huomiota. Koulumaailmassa riittää pedagogisia innovaatioita myymään pyrkiviä uudistajia. Yhteistä heille lienee se, että he tuntevat koulun – omien ja lastensa koulukokemusten ohella – lähinnä tutkimuskirjallisuuden kautta. Valitettavan harvat heistä ovat perehtyneet aiempien koulu-uudistusten anatomiaan ja tuloksiin. Hyvästä tuotteesta yritetään tehdä vieläkin parempaa ottamatta riittävästi huomioon tahoja, jotka vastaavat uudistusten käytännön toteuttamisesta. Monille opettajille alati uudistuva koulu alkaakin olla kirosana. Viime vuosikymmenien aikana on markkinoitu lukuisia "vuosisadan koulu-uudistuksia". Eräs opettaja kiteyttikin vastarinnan asenteensa toteamalla opettaneensa kolmen eri opetussuunnitelman aikana mutta aina samalla tavalla. Ulkoapäin tuodut uudistukset voivatkin heikentää opettajien uskoa koulun kehittämiseen. Vaarana on opettajien kyynistyminen.

Toimijoiden sitoutuminen on onnistuneen kehittämistyön perusedellytys. Mielekkääksi

koettua uudistusta lähdetään toteuttamaan. Koulumaailmassa kutsumus on yhä edelleen opettajan työn kantava elementti. Vaikka tätä nykyä opettajaa kuormittavat enenevässä määrin erilaiset suunnittelu- ja raportointitehtävät, hän näkee lasten ja nuorten kasvattamisen tärkeimmäksi työkseen. Opettajuuden perusta rakentuu vielä tänäkin päivänä "hyvän tekemiselle". Perustehtävän mielekkyys auttaa opettajaa jaksamaan välillä raskaaksi kokemansa arkityön ja alati kouluun kohdistuvan uudistamispaheen.

Monet yliopisto-opettajat ovat viime aikoina valittaneet oman työnsä ja työyhteisönsä muutoksesta. He eivät enää tunnista työtään samaksi, mihin he aikoinaan rekrytoituivat. Yliopiston perustehtävä, uusien opiskelijapolvien kasvattaminen isänmaan ja ihmiskunnan palvelukseen tuntuu jääneen uudenlaisen managerialismin jalkoihin. Tehokkuuden lisääminen toistuu mantrana kaikkialla: opiskelijat pitää saada suorittamaan tutkintonsa tavoiteajoissa ja opettajien pitää tuottaa enemmän ja korkeatasoisempaa tutkimusta. Erilaisia tietojärjestelmiä lisätään parantamaan työn tehokkuutta ja mahdollistamaan yksittäisten työntekijöiden työpanoksen tarkemman arvioinnin. Uudet tavoitteet yritetään juurruttaa käytäntöön palkitsemisjärjestelmien avulla.

Tehostamisen lähtökohtana lienee pyrkimys saada yliopistojen työntekijät keskittymään oikeisiin asioihin. Uudenlaisen ajattelutavan läpilyönnistä kertoo se, että kokouksissa puhutaan tätä nykyä enemmän viittauskertoimista ja ulkopuolisen rahoituksen osuuksista kuin tutkimuksen tai opetuksen sisällöstä. Lähiaikoina lieneekin odotettavissa suomalaisyliopistojen kohoaminen kansainvälisillä ranking-listoilla. Kuitenkin samaan aikaan monet yliopisto-opettajat kokevat menettäneensä työnsä mielekkyyden. Uusi järjestys ei kannusta keskittymään opetukseen, vaan sen katsotaan vievän aikaa tutkimukselta. Tutkimusintressikin on paras kohdistaa asioihin, jotka herättävät kiinnostusta maailmalla.

Tutkimus on yliopiston yksi kolmesta päätehtävästä. Vaikka erilaisissa tavoiteasiakirjoissa puhutaan kauniita sanoja opetuksen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen merkityksestä, yliopisto-opettajat tietävät, että heidän arvonsa mitataan julkaisujen kautta. Monien päätyminen tutkimusajan maksimointiin saattaa pidemmän päälle aiheuttaa kohtalokkaita vaikutuksia yliopisto-opetukseen.

Yliopisto-opettajat täyttävät kilvan julkaisutietokantojaan. Uudenlaisen tutkimus- ja julkaisupolitiikan toteuttamiseen ei tarvita käskytyä, sillä työntekijät pyrkivät säilyttämään akateemisen itsetuntonsa vertaispaheen alla ilman ulkoista kontrolliakin. Joillekin yliopistojen uudet tavoitteet merkitsevät kuitenkin toisen luokan tutkijan leimaa ja painolastiroolia huipulle pyrkivissä yksiköissä.

Onko tuulimyllyjä vastaan kuitenkaan järkeä taistella? Kun yliopistojen tasoa määritellään tietyillä mittareilla, maamme tieteen taso määrittyy kyvyllä näiden mittareiden mukaisen tutkimuksen tekemiseen. Vaikka mittareilla on tapana suosia tietynlaista julkaisemista ja ajaa toisenlainen tutkimus marginaaliin, en tässä puutu kysymykseen tutkimuksen julkaisutavoista tai kielistä. Sen sijasta peräänkuulutan keskustelua uudistusten vaikutuksista yliopisto-opettajiin. Ilmassa on merkkejä itsekkyyden kulttuurin leviämisestä. Yhteisöllisyyden rakentamisen sijasta työntekijät ovat jo alkaneet panostaa henkilökohtaisiin projekteihinsa. Jatkossa voikin olla yhä vaikeampi saada asiantuntijoita kotimaisiin tieteellisiin tehtäviin, kuten vertaisarviointiin.

Vielä suurempana vaarana näen kehityksen, jossa uudet tulostavoitteet jakavat yliopistolaiset kahteen kastiin. Käynnissä olevan uudistuksen vaarana on, että se demoralisoi osan yliopistojen henkilökunnasta.

Miksi uudistuksia sitten ajetaan kuin käärmettä pyssyyn, vaikka jatkuvan uudistamisen tiedetään väsyttävän ihmiset? Erityisen kummalliselta kuulostaa peruskoulun muuttamista

vaativa puhe, kun suomalaista koulua kehuaan jo nyt maailman parhaaksi. Uusien ratkaisujen esittäminen saa kuitenkin systeemin kehittäjän silmät loistamaan. Hänelle muuttumaton tila edustaa pysähtyneisyyttä. Toimivien käytänteiden puolustajien puheenvuorot kaikuivatkin helposti kuuroille korville. Uudistukset lienevät tarpeellisia kilpailukykykymme säilyttämiseksi. Työntekijöiden jaksamisen ja työyhteisöjen yhteisöllisyyden takia olisi kuitenkin syytä antaa tunnustusta myös niille osaajille, jotka eivät ratsasta viimeisimmän uudistuksen aallonharjalla. Silloin kaikki työntekijät voisivat säilyttää omanarvontunteensa uudessa yliopistossa ja uudessa koulussa.

* * *

Tämän numeron artikkelit herättävät pohtimaan, kenellä on valta päättää koulukasvatuksen suunnasta ja millainen kasvatus lopulta jättää syvimmän jäljen koululaiseen tai opiskelijaan. Artikkeleita yhdistää samantyyppinen lähdeaineisto, virallinen asiantuntijapuhe. Jyrki Kaarttinen tulkitsee johtavien kansallissosialistien puheenvuoroja hyvästä opettajuudesta, Marjo Nieminen oppikouluväen kirjoituksia koulun ja kodin välisestä yhteistyöstä ja Pauli Heikkilä suomalaisten oppikirjojen antamaa kuvaa Euroopan yhdentymisestä. Natsit näkivät Weimarin tasavallan sivistysopettajat turhan tiedon tuputtajina ja vaativat opettajilta kansallissosialistisen kasvattajan roolia. Suomalainen oppikouluväki puolestaan pyrki vahvistamaan ammatillista statustaan lehtensä avulla. Vaikka koulun ja kodin vuorovaikutuksessa nähtiin tiivistämisen varaa, omalle välle tähdennettiin koululla ja kodilla olevan omat rajatut tehtävänsä. Suomalaiset historian oppikirjat taas kertoivat puolen vuosisadan kuluessa varsin yhtenäisesti tarinaa yhdentymisprosessista. Aiempien tutkimusten mukaan suomalaisnuoret luottavat eurooppalaisia kollegoitaan enemmän oppikirjoihin. Ne ovatkin merkittävässä roolissa rakennettaessa suomalaisten luottamusta EU:n tulevaisuuteen.

Katsaukset, seminaariuutiset ja ajankohtaiset tekstit kuuluvat olennaisena osana *Kasvatus & Aika* -lehteen. Kyseisiin osastoihin onkin tullut kiitettävästi juttuja. Lehden loppupuolella on vielä tuhti annos ajankohtaisia kirja-arvosteluja.

Kasvatus & Ajassa tapahtui kesällä henkilövaihdoksia. On palkitsevaa ottaa vastaan lehden päätoimittajuus, kun saa tehdä yhteistyötä innostuneiden ja monen tieteen alalta tulevien kirjoittajien kanssa. Kiitän samalla edellistä toimitusta, varsinkin päätoimittaja Risto Ikosta kahden vuoden toimitustyöstä!

Jukka Rantala työskentelee historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professorina Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella.